

«Люди-трикутники» дуже впевнені в собі, хочуть постійно відчувати свою правоту. Це робить їх особистостями, які постійно конкурують з іншими. «Трикутник» – це установка на перемогу.

З «Трикутників» виходять прекрасні менеджери найвищого рівня управління. Саме до таких висот вони і прагнуть. І допомагає їм у цьому ще одна якість – майстерність «політичної інтриги». Взагалі, «Трикутники» дуже симпатичні, привабливі люди, які змушують все і всіх обертатися навколо себе і без яких наше життя втратило б усю гостроту відчуттів.

Знову ж таки, якщо брати до уваги відсоткове співвідношення між результатами психогометричного тесту спортсменів індивідуальних видів спорту та їх спортивні досягнення, то помітний певний взаємозв'язок. Адже більша частина спортсменів-одиночників мають якийсь спортивний розряд, без спортивного розряду лише - 23% спортсменів (Рис. 3).

Результати досліджень та показники методик, показують, що лідерські якості мають вплив на ефективність спортивної діяльності спортсменів.

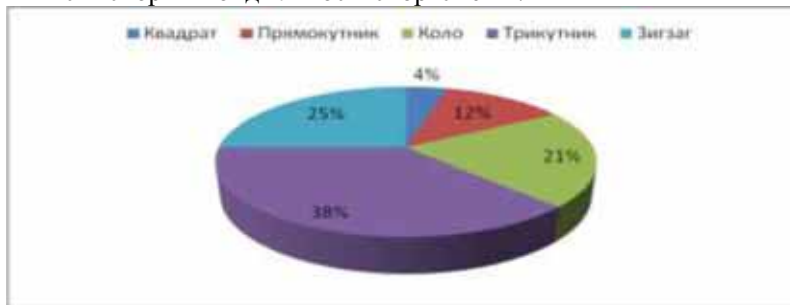

Рис.10 Загальні результати психогометричного тесту Сьюзен Дилінгер індивідуальних видів спорту

Висновок. Отже, виявлено, що існує певний взаємозв'язок між лідерськими якостями спортсменів та їх спортивними досягненнями. Адже, якщо порівняти результати колективних та індивідуальних видів спорту, то цей зв'язок є помітним. У спортсменів командних видів спорту в більшій мірі переважає середній та низький рівні лідерських схильностей, тому не достатність лідерських здібностей відображається на ефективності спортивної діяльності спортсменів (Рис.2). У спортсменів, індивідуальних видів спорту результати кращі, як за проведеними методиками, так і, в спортивних досягненнях (Рис.3, Рис.4). Тому це дозволяє констатувати, що лідерські якості можуть розглядатись як чинник ефективної спортивної діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Уейнберг Р. С. Основы психологии спорта и физической культуры [Текст] Учебное пособие / Р.С. Уейнберг, Д. Гоулд. - К. : Олимпийская литература, 1998. - 335 с.
2. Родионов А. В. История психологии спорта /А.В. Родионов // Психологический журнал. – 2011. №1. - С. 111-119.
3. . Психологические особенности спортивной деятельности [Текст]: сб. научная работа. – Л.: ЛГПИ, 1975 - 188 с.

Дзюбанчин І.

Науковий керівник – доц. Луштинська Л.П.

СИСТЕМА РОБОТИ НАД СЛОВОТВОРЧИМИ АФІКСАМИ У КОНТЕКСТІ РОЗДІЛУ «БУДОВА СЛОВА» В 4 КЛАСІ

Вивченню будови слова належить одне з чільних місць під час опанування рідної мови. Учні збагачують словниковий запас, дізнаються, яким шляхом з'являються нові слова, уточнюють їх значення, семантику; ознайомлюються з найпростішими випадками мотивованого значення слів, з нормами правопису; формують практичне уявлення про основу і закінчення; вчать виділяти значущі частини основи (префікс, корінь та суфікс); ознайомлюються із явищами словозміни та добору до слова споріднених слів. Вивчаючи морфемну будову слів і систему способів словотворення, діти готуються до засвоєння багатьох орфографічних правил, а знання системи закінчень змінюваних слів створює необхідну основу для вивчення синтаксису, зокрема засобів зв'язку між словами в словосполученні та реченні.

Ця робота продовжується і під час засвоєння великого розділу «Частини мови», а також протягом усього подальшого опанування рідною мовою.

Робота над розділом «Будова слова» починається ще в період навчання грамоти і продовжується протягом наступних років. Діти вчать змінювати назви предметів: правильно узгоджувати слова в роді, числі та відмінку; використовувати прийменники; утворювати окремі форми слів; правильно вживати назви в однині і множині; утворювати складні форми слів; ознайомлюються з різними формами словотворення.

Проблеми, які стосуються практичного володіння словотворчими засобами рідної мови, а також готовності учнів початкових класів до вивчення морфемної будови слова, досліджували такі вчені, як Л. Айдарова, О. Гвоздев, М. Львов, Т. Рамзаєва та ін. Результатом пошуків науковців стала розробка системи вивчення морфемної будови слова та елементів словотвору на уроках рідної мови в початкових класах, теоретичне обґрунтування методичних рекомендацій щодо організації систематичних словотворчих вправ. Найчастіше це синтетичні завдання, добір споріднених слів, конструювання похідних лексичних одиниць за допомогою різних словотворчих засобів.

Проаналізувавши праці вчених, ми дійшли висновку, що у них розкриваються не всі аспекти досліджуваної проблеми, тому вона потребує більш детального вивчення. Це і зумовлює актуальність нашого дослідження.

Морфеміка як навчальна дисципліна особлива тим, що, вивчаючи одиниці лише одного мовного рівня — морфеми, вона так чи інакше спирається на структурно-семантичний підхід, який домінує у сучасному мовознавстві. Одним із її головних завдань є встановлення морфемного складу слова.

«Морфема – це родове поняття, що охоплює такі видові поняття, як корінь, префікс, суфікс, інтерфікс, постфікс, флексія», - зазначає М.Плющ [3, с. 108].

Із морфемною будовою слова і великими можливостями творення слів за допомогою суфіксів і префіксів діти знайомляться вже в 2 – 4 класах.

Другокласники вчать спостерігати за значенням споріднених слів, виділяти у них корінь; добирати споріднені слова із найуживанішими у мовленні школярів коренями; складати речення із цими словами з метою усвідомлення значення кореня; спостерігати за словами з омонімічними коренями.

У 3 класі учні поглиблюють свої знання про корінь, ознайомлюються з роллю закінчення як частини слова, за допомогою якої змінюється форма слова (на прикладах з різних частин мови); вивчають словотворчу роль префіксів; утворюють нові слова від поданої основи за допомогою префіксів; розрізняють співзвучні префікси і прийменники; спостерігають за роллю суфіксів на прикладі споріднених слів, які належать до однієї і тієї самої частини мови, за значенням слів із суфіксами (у реченнях, тексті).

Роль кожної з морфем і зв'язок між ними школярі усвідомлюють у процесі розбору конкретних слів. Вони виконують вправи на добір, а також на творення однокореневих слів за допомогою префіксів і суфіксів. Вивчення кореня слова пов'язується з засвоєнням вимови і правопису дзвінких і глухих приголосних у коренях. Ознайомлення з префіксами здійснюється в протиставленні з засвоєнням роздільного написання прийменників. Школярі вивчають уживання апострофа після префіксів, які закінчуються на приголосний, перед буквами *я, ю, є, ї*; правопис префіксів *роз-, без-, з- (с-)*.

В 4 класі повторюють і узагальнюють знання і вміння про лексичне значення слова; морфемну будову слова; розрізнення слів, що належать до гнізда споріднених і форм одного з таких слів. Школярі знаходять основу та закінчення у слові, поданому в кількох граматичних формах, корінь у споріднених словах, суфікс, префікс у словах із тим самим суфіксом, префіксом. У цьому ж класі поглиблюються знання про значущі частини слова, вивчається чергування звуків у коренях. Членування слів за морфемною будовою пов'язується з формуванням міцних навичок практично використовувати ті орфографічні правила, що регулюють правопис коренів і префіксів. Вивчення морфеми підготовляє школярів до усвідомлення морфологічного способу творення слів, сприяє розвитку логічного мислення учнів, збагаченню їхнього словника, піднесенню культури мовлення [2].

Поняття «префікс» та «суфікс» дітям можна подавати для вивчення одночасно, оскільки це частини слова, за допомогою яких утворюються нові слова. У цьому їх змістовна роль та схожість: *дуб – дубок; дубочок – дубовий*. Також і суфікс, і префікс служать для утворення форм одного і того ж слова. Однак є і відмінності: префікс стоїть перед коренем, а суфікс – після нього.

Формуючи знання про префікс, учитель знайомить дітей із такими ознаками цієї частини слова:
 — префікси утворюють нові слова (*внук — правнук*) або слова з новими відтінками значень (*добрий — предобрый*);
 — префікс стоїть перед коренем.

Вивчення префікса доцільно провести способом зіставлення кількох споріднених слів із різними префіксами (*входимо – виходимо - заходимо*). І діти переконуються в тому, що префікс завжди стоїть перед коренем і що за його допомогою утворюються слова.

Учні повинні навчитись відрізняти префікси від прийменників. Із першого класу діти мають знати, що прийменник – це слово (службове) і пишеться воно окремо від інших слів на відміну від префікса, що є частиною слова і пишеться разом з ним. Отже, завдання полягає в тому, щоб навчити школярів безпомилково визначати, що перед ними в конкретному випадку – слово (прийменник) чи частина слова (префікс). Для цього потрібно давати вправи на спостереження, порівняння (*Човен відплив від берега*); вчити дітей відрізняти префікс від прийменника за тією ознакою, що між прийменником і наступним словом можна вставити ще слово (*під (яким?)деревом – під високим деревом, за (яким?)лісом – за густим лісом, з (якою?)книжкою – з цікавою книжкою*), а між префіксом і коренем слова вставити не можна.

Значення префіксів найзручніше показати під час вивчення дієслів, тому що для цієї частини мови префіксальний спосіб словотвору є найбільш типовим. Крім того, порівнюючи споріднені дієслова без префікса і з префіксом, учні краще можуть зрозуміти семантичну роль цієї морфеми (*бігти — прибігти, нести — занести*). Однак, щоб у школярів не склалося помилкове уявлення про префікс як морфему, яка вживається тільки в дієсловах, слід добирати для аналізу й інші частини мови: іменники (*ліс — праліс, весна — провесна*), прикметники (*давній — прадавній, дорогий - недорогий*).

Щоб ознайомити школярів із префіксами, краще брати не окремі слова, а словосполучення, до того ж такі, у яких є омонімічні префікси і прийменники (*доїхав до Києва, відійшов від столу*). Це дає змогу учням краще усвідомити значення префіксів, тому що в таких словосполученнях префікс і прийменник мають багато спільного. Наприклад, у словосполученні *відплив від берега* префікс і прийменник вказують напрямок дії.

Після того, як діти одержать початкове уявлення про значення префіксів, відбувається узагальнення їхніх істотних ознак у спеціальному слові-терміні, формулюється визначення префіксів (частина слова, що стоїть перед коренем і надає слову нового значення або смислового відтінку), вводиться його схематичне позначення.

У молодших класах учні одержують тільки початкове уявлення про префікс і не вивчають усієї багатогранності цієї морфеми. Однак їм потрібно усвідомити, що значення префіксів в тому, що вони не механічно приєднуються до слів, а впливають на їх лексичне значення.

Під час членування слів за їх морфемною будовою учні називають префіксами або суфіксами ті частини слова, які не є такими. Наприклад, у слові *високий* визначають префікс *ви-*, а у слові *глина* – суфікс *-ин-*. Подібні помилки можна спостерігати і при визначенні кореня в словах *будинок, будильник, буденний*, які мають однозвучні, але різні за значенням корені. Ці помилки зумовлені тим, що учні виділяють значущі частини слова (префікси, суфікси, корені) за звуковою подібністю, не враховуючи значення слова. Як вважає І.Олійник, «для попередження таких помилок доцільно під час морфемного розбору з'ясувати значення слова, а потім визначити морфемну структуру слова» [1, с. 148].

Вивчення префіксів у початкових класах має суто практичне значення — навчити учнів правильно вживати цю морфему у мовленні.

Опрацюючи важливі ознаки суфікса, вчитель повинен насамперед пояснити, що суфікс є значущою частиною слова. Наприклад, у словах *лісок, дубок* суфікс *-ок-* надає відтінку зменшення, а суфікс *-ов-* у словах *лісовий, дубовий, сосновий* вказує на відношення до тих предметів, від яких утворені ці прикметники (*ліс, дуб, сосна*). Учні на основі спостереження за поданим прикладами визначають другу суттєву ознаку суфікса – стоїть після кореня, а потім і третю – служить для творення нових слів. Так допомагаємо школярам усвідомити визначення суфікса. Далі доцільно скористатися прийомами перевірки того, як розуміють діти визначення: суфікс – це значуща частина слова, яка стоїть після кореня і служить для утворення нових слів. На думку І.Олійника, «визначаючи суфікс, учень повинен спершу знайти закінчення (якщо воно є в слові), потім корінь і, нарешті, ту частину слова, що стоїть між коренем і закінченням. Наприклад: у слові *сніговий* закінчення *-ий*, корінь *сніг-*, суфікс *-ов-*» [1, с. 150].

У початкових класах діти знайомляться тільки з суфіксами із значенням пестливості, суфіксами, за допомогою яких утворюються назви людей за родом заняття, та суфіксами, з допомогою яких утворюються назви найуживаніших предметів побуту.

При першому знайомстві з поняттям «суфікс» учитель спирається на конкретні уявлення дітей. Демонструючи предметну наочність або малюнки, педагог спрямовує школярів від порівняння предметів у дійсності до порівняння слів-назв цих предметів. У подальшому вчитель знайомить учнів із терміном «суфікс» та його схематичним зображенням.

На наступному етапі розширюється уявлення школярів про словотворчу роль суфіксів. Так, діти на основі порівняння споріднених слів (*яйце — яєчня, хліб — хлібниця, ферма — фермер, кінь — конюх*) переконуються в тому, що за допомогою суфіксів утворюються слова — назви предметів побуту чи занять людей. При цьому слід звертати увагу на те, що нове слово утворилося від іншого за допомогою суфікса, який завжди стоїть після кореня.

Порівнюючи суфікс і префікс, діти усвідомлюють їх роль у словах. Аналіз за будовою слів на зразок *ліс-лісок* і *ліс - праліс* дає змогу зробити такий висновок: і префікс, і суфікс служать для утворення слів, але префікс стоїть перед коренем, а суфікс — після нього.

Зрозуміти роль суфікса в слові допоможе також його порівняння з закінченням. І суфікс, і закінчення можуть стояти після кореня, але суфікс змінює значення слова (писати *лист* — кленовий *листок*), а закінчення змінює тільки форму слова, значення ж слова при цьому не міняється (*Синя річка, плисти річкою, піти на річку*).

Отже, саме за такою послідовністю (аналіз мовного матеріалу з метою виділення істотних ознак поняття; узагальнення істотних ознак, встановлення зв'язків між ними та введення терміна, виведення означення поняття, складання схем, моделей; уточнення суті ознак поняття і зв'язків між ними; конкретизація вивченого поняття завдяки виконанню вправ, подальше поглиблення поняття, впізнавання та визначення нових ознак, властивостей явища) формуються граматичні поняття «префікс» і «суфікс» у початковій школі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Олійник І.С. Методика викладання української мови / Олійник І.С., Іваненко В.К., Рожилко Л.П. — К.: Вища школа, 1979. — 310с.
2. Програми для середньої загальноосвітньої школи. 1-4 класи. — К.: Початкова школа. — 2006. — 432с.
3. Сучасна українська літературна мова: підручник / [С.П.Бевзенко, Н.Я.Грипас, Г.О. Козачук]; за ред. М.Я. Плющ. — К.: Вища школа, 2006. — 430с.

Стецюк М.

Науковий керівник — асист. Яцук О. В.

ФУНКЦІОНАЛЬНО-КОМУНІКАТИВНА СПРЯМОВАНІСТЬ ВИВЧЕННЯ ДІЄСЛОВА В ПОЧАТКОВИХ КЛАСАХ

Сьогодні функціонування початкової школи відзначається практичною спрямованістю курсу української мови, що активізує мовленнєву діяльність молодших школярів та встановлює пріоритетність розвитку мовлення.

У Державному стандарті початкової школи мета й завдання дисципліни «Українська мова» полягає не лише в опануванні грамоти (початкових умінь читати й писати), а й у мовленнєвому розвитку молодших школярів — умінь висловлюватися в усіх доступних для них формах, типах і стилях мовлення.

За чотири роки навчання в початковій школі учні повинні оволодіти усним і писемним мовленням на такому рівні, який дозволяв би їм вільно й легко спілкуватися з однолітками та зі старшими на будь-яку тему, доступну для їхнього віку й розуміння.

Розвиток та удосконалення мовлення школярів потребує щоденної роботи над оволодінням основними мовними нормами. Зокрема, засвоюючи нові слова, учні вчать правильно їх вимовляти, наголошувати, пояснювати значення. Удосконалюючи звуковимову, яка є складовою частиною мовленнєвого розвитку, мовної культури, учні опановують орфоепічні та акцентуаційні норми. Уміння дібрати словоформи, утворювати нові слова, вдало їх поєднувати з іншими словоформами — невід'ємна складова граматичної норми.

Найбільш поширеними у мовленні дітей є дієслівні форми, що означають рух, роботу, різні процеси й дії. Саме тому ці слова найбільш близькі й зрозумілі дітям. Вивчення дієслова значною мірою сприяє розширенню й конкретизації словника молодших школярів, надає висловлюванням точності та змістовності.